

Tomislav JOZIĆ

DIKTATURA RELATIVIZMA

Sažetak

Jedno od obilježja suvremenoga svijeta jest relativizam koji se predstavlja kao dominirajuće životno opredjeljenje. Iako ovaj filozofski i pragmatični smjer u temeljima znači odbacivanje univerzalnih i apsolutnih normi i prihvaćanje subjektivnih želja u izboru ponašanja, razgranat je u brojnim pravcima, te stoga i nema jedinstveno značenje. Ipak, dva karakteristična shvaćanja relativizma uočljiva su osobito kroz filozofsko i etičko usmjerenje. Prvo se sastoji u teorijskom nijekanju apsolutnih spoznaja i vrednota, po drugom usmjerenju čovjek može bez ograničenja slobode i moralne odgovornosti birati ono što mu konkretno odgovara. Na ovo se oslanja i tzv. etika situacije u kojoj je kao kriterij moralnoga ponašanja "situacija" unutar koje se i odvija moralni odabir. Pojedini teolozi su ipak situaciji pridavali određenu važnost, ali se ona ne može uzeti kao alternativa moralnom izboru niti pritom nijekati univerzalne etičke norme (K. Rahner, J. Fuchs, A. Van Kol i dr.). Relativizam se očituje i u brojnim drugim područjima (kultura, politika i sl.), ali je neprihvatljiv, jer čovjeka lišava istine kao sigurnoga uporišta za mogući normalan život.

Uvodne misli

Nije slučajno Joseph Ratzinger, dekan Kardinalskoga zbora, na početku konklava, 18. 4. 2005., među ostalim izgovorio kardinalima i sljedeće riječi: "Relativizam se... pokazuje kao jedino stajalište koje odgovara današnjem vremenu. Stvara se, dakle, diktatura relativizma u kojoj se ništa ne priznaje kao konačno i koja za posljednje mjerilo dopušta samo vlastitu osobu i njezine želje." Očito dodijalo čovjeku i kao teologu i kao šefu Zbora za nauk vjere, gledati i slušati kako ljudsko "kockanje" i "lukavost" posljednjih desetljeća "krči put zabludi" prihvaćanjem relativizma u brojnim područjima.¹

Stanju ljudskoga duha prožeta relativizmom pogodovala su brojna opredjeljenja: marksizam i liberalizam, kolektivizam, radikalni individualizam

¹ Prema: I. MACAN, "Vlada li danas diktatura relativizma?", u: *Obnovljeni život*, 1 (2007), 1-2, 1.

lizam, ateizam, nejasni religiozni misticizam, agnosticizam i sinkretizam, navodi dalje Ratzinger. Relativistička stajališta koja odgovaraju duhu današnjega vremena znače maglu u formiranju intelektualnih opredjeljenja osobito mladih generacija. Budući da relativizam ne priznaje konačna i univerzalna načela do kojih se dovinuo ljudski duh, nego prihvaća samo “osobu”, vlastitu “želju” i korist, time postaju jasnija mnoga današnja opredjeljenja koja dovode do neprihvatljivih etičko-moralnih pogleda na vrednote, sve do relativiziranja ljudskoga života. Takva su stajališta identična beskrupuloznim političkim ambicijama N. Machiavellia s početka 16. st., koji nije birao sredstava za ostvarenje vlastita cilja. Tako ustvari ni relativizam nije ništa drugo nego intelektualni i pragmatični makijavelizam i svojevrsna diktatura nad ljudskim razumom i duhom.

Značenje i pravci relativizma

Već i sam latinski pojam *relativus* upućuje na značenje: ograničen, uvjetovan, promjenljiv, nestalan, tj. relativan. To je nešto što nije trajno ili čvrsto, što se mijenja prema potrebi, želji ili prilikama, sukladno individualnom cilju bez ograničenja. U tom smislu i izraz “relativizam” dobiva svoje značenje, iako ono nije jedinstveno. Njegovo općenito i šire poimanje ide u pravcu nijekanja vrednota, teži prihvaćanju stava da nema ništa apsolutno i sigurno, nema ništa nepromjenljivo i trajno važeće; ne postoji nešto objektivno, istinito i obvezujuće. Relativizam tako shvaćen vodi u nesigurnost, nered i kaos, društveni i individualni. U konačnici, time se život i svijet promatra kao slučajna podudarnost raznih okolnosti i neodređenih uvjeta, čime se ide u susret sve većoj neuravnoteženosti ljudskoga razmišljanja i djelovanja.

Forme relativističkoga pristupa ljudskoj spoznaji granaju se u brojnim pravcima i značenjima. Relativizam je stoga više skup različitih misaonih pozicija nego jedinstveno stajalište koje bi vodilo istini i sigurnosti refleksije i prema uvažavanju vrijednosnih sudova. Tako bi, npr. *metafizički relativizam* bio više poricanje apsolutnoga Bića u sebi, o čemu se u uobičajenom shvaćanju relativizma načelno uopće ne raspravlja. Sve se to odnosi i na našu percepciju stvarnosti. Kao *spoznajno-teoretski pravac*, relativizam niječe mogućnost valjane spoznaje uopće, a u svom etičkim usmjerenju odriče obvezujuću snagu moralnih normi.² Međutim, ovdje

---

² Usp. J. SPLETT, “Relativismus”, u: K. RAHNER - A. DARLAP u. a. (Hrsg.), *Sacramentum Mundi. Theologisches Lexikon für die Praxis*, IV, Herder, Freiburg - Basel - Wien, 1969., stupac (stp.) 161.

nije cilj niti je ukratko moguće ukazati na brojne pravce relativizma kroz povijest, kao što su estetski relativizam, skepticizam kao radikalizirana forma relativističkoga shvaćanja, pragmatizam, utilitarizam, evolucionizam i sl., nego više uočiti posljedice koje nastaju iz relativističkih tendencija. U tom pogledu osobito su poznati filozofski i etički relativizam.

Filozofski relativizam

Ako relativizam promatramo u povijesno-filozofskom kontekstu, on se “udomaćio“ tek na prijelazu 19. u 20. st. (Meyer, Pierer, Kirchner i dr.), uvažavajući dakako i početne ideje antiktih sofista (Protagora) ili skeptika (Boecije, Kant i sl.). Brockhaus, npr. smatra (1895.) da je relativitet bitna oznaka pojavnosti; sve, naime, što je na bilo koji način povezano s osnovnim uvjetima prostorno-vremenske predodžbe, pa prema tome i naše ukupne iskustvene spoznaje, sve je to podložno relativnom poimanju (“bleibt der Relativität unterworfen”). Drugim riječima, ljudski pogled na stvari, još više sama naša spoznaja stvarnosti, idu u područje relativizma, što znači da svako znanje ima relativnu vrijednost. Kirchner je 1911. god. ustvrdio da je u teoriji spoznaje filozofsko shvaćanje relativno, tj. da naša spoznaja obuhvaća samo odnose i stanja stvari, a nipošto samu stvar kao takvu i njezina svojstva.³

U tradiciji filozofske misli, spoznaja je definirana kao suglasje između subjekta spoznaje i spoznajne stvarnosti (*in cognitione cognoscens et cognitum sunt/fiunt idem*). Prema tome, u aktualnom procesu spoznaje istine o nečemu, tu spoznaju ne dugujemo samo spoznajnom objektu, nego uvijek također subjektu uključenom u spoznaju (*quidquid recipitur ad modum recipientis recipitur*). Drugim riječima, ako je subjekt kao uvjet spoznaje zanemaren i shvaćen u sasvim apsolutnom smislu, tako da istinu determinira samo objekt, tada se otvaraju vrata različitim oblicima relativizma.⁴ Stoga se može uzeti kao konačni i obeshrabrujući zaključak o učenju filozofskoga relativizma to da nije moguća nikakva apsolutna ni objektivna spoznaja istine.⁵

Kritika diktature relativističkih filozofskih opcija ima svoj temelj u činjenici da se te opcije protežu i na religijska i moralna opredjeljenja:

³ Usp. J. RITTER - K. GRÜNDER (Hrsg.), *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, Band 8, Schwabe & Co. AG, Basel, 1992., stp. 613-614.

⁴ Usp. J. SPLETT, “Relativismus”, stp. 161.

⁵ Usp. F. N. MEHLING (Hrsg.), *Knaurs Lexikon*, Droemer Knauer, München - Zürich, 1975., str. 747; *Opća enciklopedija*, 7, JLZ, Zagreb, 1981., str. 51.

spoznajni relativizam, naime, ne dopušta postojanje apsolutnih i objektivnih vrednote ili načela kao smisao postojanja, cilj ljudskoga života, univerzalne etičke norme spoznate po savjesti i sl. Kad toga ne bi bilo, onda bi zaista svijet, kozmos, život, ljudsko izvorno dostojanstvo, žrtvovanje za veće dobro, istina, pravda, razlika između dobra i zla itd. - sve bi to bila jedna velika lakrdija, izmišljotina i varka. Nadalje, ideja da filozofski relativizam poništava “apsolutizirani statički kozmos” novim spoznajama G. Bruna, Kopernika, Galileja, Leibniza, Boškovića i Einsteina,⁶ ta ideja niti je nova niti ispravna. Naime, novo shvaćanje prostora i vremena navedenih mislilaca krivo je dovoditi u vezu s relativizmom koji niječe tobožnje apsolutiziranje ranije spoznaje o ovom pitanju. To su naprosto nova znanstvena otkrića omogućena napretkom i ona samo potvrđuju da se istina doseže stupnjevitom spoznaje kojom se približavamo objektivnoj stvarnosti.

U svakom slučaju, činjenica da filozofski relativizam u svojim pluralnim oblicima načelno niječe mogućnost objektivnih i apsolutnih uporišta, znači da bi čovjek mogao bez odgovornosti i granica birati između brojnih opredjeljenja koja stoje pred njim. To je poguban stav koji može imati katastrofalne posljedice za život i opstanak uopće, jer je takvim tumačenjem čovjek slobodan od etičkih normi ponašanja.

Etički relativizam

Specifični antropološki i etičko-teološki problem slobode bez vrednota krije se upravo u etičkom relativizmu. Njemu obično prethodi teoretski relativistički stav da dobro i zlo ovise od društvenih i kulturnih okolnosti, tj. da se čovjek u svome ponašanju ravna prema subjektivnoj i pragmatičnoj individualnoj savjesti. U konačnici to znači prihvaćanje idejnoga relativizma po kojemu bi svako opredjeljenje bilo slobodno, jednako vrijedno i istinito. Prema tome, u pluralističkom smislu shvaćanja relativizma “nije više riječ o djelomičnim ili prigodnim osporavanjima, nego o stavljanju moralne baštine na globalni i sustavni ispit, utemeljen na određenim antropološkim i etičkim poimanjima. U njihovu se korijenu nalazi više ili manje skriven utjecaj misaonih struja koje završavaju tako da iz ljudske slobode iskorijene njezin bitni i sastavni odnos prema istini”.⁷ Na taj način relativističke “misaone struje” negiraju transcendentnu istinu

---

⁶ Usp. *Opća enciklopedija*, 7, str. 52.

⁷ IVAN PAVAO II., *Veritatis splendor - Sjaj istine* (1993.), Dokumenti 107, Kršćanska sadašnjost (KS), Zagreb, 1998., br. 4.

moralnih normi, a za usklađeni individualni i društveni život, moral nužno uključuje normativnu dimenziju.⁸

Govoriti o etičkom i moralnom relativizmu znači ustvari susresti se sa *subjektivizmom i pluralizmom*. Ovaj problem uvodi u pitanje: može li se i do koje granice bi se u etici moglo prihvatiti subjektivizam i pluralizam. S. Privitera navodi tri oblika ili pravca etičkoga relativizma kojima se nije uvijek pridavala potrebna pažnja.⁹

Prvi oblik jest *etički pluralizam* koji se pokušava nametnuti polazeći od postojanja međusobno različitih pa i oprečnih etičkih sistema. Na to ukazuju određena moralna vrednovanja i ponašanja koja o istoj stvarnosti mogu biti potpuno različita među pojedincima, kod društvenih skupina, naroda i kultura ili u pojedinim različitim geografskim područjima ili kulturnim razdobljima. U tom smislu pojam etičkoga pluralizma nije problematičan dok i ako ostaje u okviru čistoga opisa neke činjenice, te se pritom može vrednovati i kao etičko-opisni relativizam.

Korištenje pojma “pluralizam” u etici postaje problem ako ovu vrstu pluralizma prati i težnja po kojoj se neko činjenično stanje nastoji i etički opravdati. Time se dolazi do druge forme etičkoga relativizma. Drugim riječima, takva tendencija često znači: faktičnim moralnim opredjeljenjima dati teoretsko opravdanje i legitimitet, što se kvalificira kao *etičko-normativni relativizam* polazeći od onoga opisnoga. Takvo bi tumačenje, npr. dovelo do shvaćanja da je u europskoj kulturi poligamijski brak moralno nedopustiv, dok bi u islamskoj kulturi bio moralno prihvatljiv. Međutim, postoje dvije varijante etičko-normativnoga relativizma. Prva polazi od činjeničnoga stanja, a zatim prelazi u područje načela, što bi dalje značilo da prihvaćanje mnogostrukih moralnih sudova o istoj stvari nalazi svoje opravdanje u postojanju mnogovrsnih morala. Ovakav prividni logički skok naziva se zabluda ili naturalistička varka. Druga varijanta etičko-normativnoga relativizma afirmira teorijsku nemogućnost formuliranja univerzalno važećih sudova ili moralnih normi koje bi se mogle primijeniti na svaki geografski prostor (kulturološka uvjetovanost). Ustvari, razlika ovih dvaju stavova nalazi se samo u načinima njihova utemeljenja.

Treći oblik etičkoga relativizma odnosi se na *metaetičko* područje. Riječ je o *teoretskom agnosticizmu* koji, makar prihvaća univerzalnost moralnih sudova, ne priznaje mogućnost njihove spoznaje. Time se etički govor svodi na obično opisivanje i odbacivanje objektivne opravdanosti temeljnih normi moralnoga ponašanja.

⁸ Usp. *isto*, br. 111.

⁹ S. PRIVITERA, “Relativismo”, u: F. COMPAGNONI i dr. (a cura di), *Nuovo dizionario di teologia morale* (NDTM), San Paolo, Cinisello Balsamo (Milano), 1994., 3. izd., str. 1086-1091.

Iz prethodnih sažetih stajališta o relativizmu može se zaključiti da se moralni relativizam svodi na učenje po kojem zlo i dobro ovise o okolnostima ili o situaciji kojima se opravdava ljudsko ponašanje. Time dotičemo poznatu temu o “etici situacije” kao pitanju koje je na specifičan način povezano s relativizmom

Relativizam i etika situacije

Tema o “situaciji” i o etici situacije tipična je za teološku etiku novijega vremena. U klasičnim etičkim formulacijama, moralno vrednovanje se temelji na metafizičkom poimanju čovjeka, odakle se izvodi i moralna norma za kvalifikaciju ljudskih čina. Drugim riječima, budući da se moralno vrednovanje zasniva na etičko-moralnim načelima, ova pitanja su zaokupljala i filozofe i teologe. Nasuprot univerzalnoj i nepromjenljivoj normi, s vremenom se kao kriterij moralnosti javlja konkretna “situacija” ili *etika situacije*.¹⁰

Temeljna ideja etike situacije u filozofiji bi odgovarala poimanju egzistencijalizma. Prema situacijskoj etici nije moguće apriorno formulirati moralni sud, a da se pritom ne vodi računa o “situaciji” u kojoj se neka aktivnost odvija. Takvo stajalište isključuje univerzalnost moralnih sudova koje bi stoga bilo nemoguće primijeniti na svaku situaciju, nego takav sud vrijedi samo za onoga tko ga formulira. To se, međutim, svodi na pitanje subjektivizma i prikrivenoga relativizma.

Moral situacije zapravo i nije u strogom smislu toliko razrađeni sustav, koliko pragmatična sklonost ili egzistencijalno usmjerenje u ponašanju (egzistencijalizam i etički aktualizam nasuprot normativnom esencijalizmu). Kao daljnji razlog nastanka ovoga shvaćanja može se pripisati odsutnosti Boga iz suvremene filozofije. U tom smislu se tvrdi da su i Kantova i egzistencijalna etika nastale u vremenima religiozne krize i nepovjerenja u moralni sadržaj.¹¹

Situacija i novi moral

Sadržaj *Etike situacije* teško je dovoljno jasno opisati bez dokumenta kojima je s tim u vezi osuđeno ovo stajalište. Osuda o kojoj je riječ,

---

¹⁰ Usp. V. VALJAN, *Moralni zakon situacije u perspektivama Drugog vatikanskog koncila*, KS, Zagreb, 1977., str. 9-10.

¹¹ To je mišljenje iznio J. L. L. ARANGUREN, *Etica*, Madrid, 1958., str. 256. Usp. A. ROLDAN, SJ, *La coscienza morale*, Ed. Paoline, Roma, 1968., str. 364.

nalazi se u dva govora Pija XII. 1952. god.¹² i u jednom dekretu Svetoga oficija 1956. god. (danas Zbor za nauk vjere).¹³ Izgleda ipak da bi se osuda Pija XII. više odnosila na prikrivene težnje u teološkim razmišljanjima, nego na točno određene autore i njihove tekstove koji su se prigodno pojavljivali pedesetih godina 20. st. U svakom slučaju, tri su bitne inkriminacije koje se pripisuju etici situacije u navedenim mjestima: 1. Negiranje objektivnih i univerzalnih načela kao posljednjih normi slobode ponašanja; 2. zamjena tih načela s određenim sudom i nutarnjim svjetlom svakog pojedinca pri čemu mu konkretna situacija pokazuje što treba raditi; 3. napuštanje nedovoljno jasnoga pojma “ljudska narav” (*natura humana*) i zamjena s točnijim izrazom “postojeća” (konkretna) narav (*natura existens*). Ovako shvaćeno tumačenje normi moralnosti, nazvano je kao “novi moral” koji se približio “raznim sustavima nekatoličke etike”, te je optužen zbog relativizma i modernizma.¹⁴

Počeci u protestantskoj teologiji

Kao daljnja inspiracija za nastanak etike situacije može se uzeti egzistencijalizam. Njemu su išle na ruku brojne promjene u društvu u prvoj polovici 20. st., osobito utjecaji dvaju svjetskih ratova. Tadašnji razvoj društva duboko je izmijenio granice moralnih izbora unutar čega se ljudskoj slobodi nameće egzistencija i individualna situacija. U takvom okruženju život se izmijenio u mnogom pravcima što je itekako pogodovalo relativističkim opredjeljenjima.

Prvi protestantski teolog koji je još 1928. god. uveo pojam etike situacije (*Situationsethik*) bio je Eberhard GRIESEBACH.¹⁵ Njegova knjiga *Gegenwart* (*Sadašnjost*) smatra se tipičnim primjerom egzistencijalne etike situacije. Autor zastupa stav da se čovjek mora snalaziti bez moralne sigurnosti, jer se nalazi u neponovljivoj i nepredvidivoj sadašnjosti (*Gegenwart*). Metafizika i teologija ne jamče siguran izbor. Ovo radikalno poimanje ipak nije glavni predstavnik etike situacije. Bili su to prije svega K.

¹² Radi se o govorima o savjesti, odgoju i etici situacije od 23. 3. i 19. 4. 1952., u: AAS, 44 (1952), 270-271 i 413-419; usp. *Herderkorespondenz*, 6 (1951/52), 360-364 i 411-414 i B. HÄRING, *Kristov zakon*, I, KS, Zagreb, 1973., str. 290.

¹³ “Decretum de Ethica situationis”, u: AAS, 48 (1956), 144-145.

¹⁴ Za tumačenje etike situacije i okolnosti nastanka usp. L. ROSSI - A. VALSECCHI i dr. (a cura di), *Dizionario enciclopedico di teologia morale*, Ed. Paoline, Roma, 1976., str. 1013-1018 (G. Agelini) (dalje: DETM).

¹⁵ E. GRIESEBACH, *Gegenwart. Eine kritische Ethik*, Halle, 1928.; usp. DETM, str. 1014.

Barth, H. Thielicke i E. Brunner. Kasnija protestantska djela s područja morala, kao i kod Brunnera i Thilichea, podudaraju se s krajnjim situacionalizmom u kojemu situacija i zakon (norma) zamjenjuju uloge. Ovakve ideje protestantskih teologa, uz egzistencijalizam, Pio XII. smatra temeljima “novoga morala”.¹⁶

Izazovi katoličkoj teologiji

Pitanja vezana uz etiku situacije s vremenom su se morala nametnuti i krugovima katoličkih teologa. Tako je još prije intervencije Pija XII. K. Rahner upozorio na moralne posljedice prihvaćanja uloge “situacije”. Njegova rasprava *Situationsethik und Sündenmystik* (Etika situacije i mistika grijeha)¹⁷ jest među prvim tekstovima koji upozoravaju na opasnost shvaćanja: da okviri objektivnih etičkih načela ne bi bili odlučujući za konkretni izbor. Rahneru, o kojem će biti još govora, potom se pridružuju i drugi.

Međutim, govori Pija XII. i dekret Svetoga oficija prije svega odnose se na E. Michela koji je bio liječnik i psiholog, dok se kao teolog javljao prigodno.¹⁸ Njegovo djelo *Der Partner Gottes*¹⁹ tretira problematiku bračnoga morala gdje se osobni odnosi i zahtjevi stavljaju ispred objektivnih normi. Zbog takvih stavova, djelo je bilo na indeksu zabranjenih knjiga. Michel se javljao i u drugim ozbiljnijim spisima i u njima napadao tradicionalni katolički moral optužujući ga za farizejski i pretkršćanski legalizam.²⁰

Među pobornike suočavanja moralne teologije sa suvremenim idejama filozofije ubraja se osobito T. Steinbüchel čije je djelo *Christliche Lebenshaltungen...*²¹ (Kršćanski životni stavovi), također optuženo zbog pretjeranoga situacionalizma. Na njegova su opredjeljenja naročito utjecali S. Kierkegaard, M. Buber i F. Ebner, kao općenito i ideje egzistencijalizma. Takva su ga opredjeljenja dovela do upornosti u vrednovanju konkretne individualne moralne odluke, i to na štetu univerzalnih normi. U istom, egzistencijalističkom smislu mogu se svrstati M. Reding kao i A. Schüler.

---

¹⁶ Usp. V. VALJAN, *Moralni zakon situacije*, str. 10-11.

¹⁷ *Stimmen der Zeit*, 145 (1949/50), 330-342.

¹⁸ Usp. DETM, str. 1014.

¹⁹ E. MICHEL, *Der Partner Gottes. Weisungen zum christlichen Selbstverständnis*, Heidelberg, 1946.

²⁰ Usp. ISTI, *Renovatio. Zur Zweisprache zwischen Kirche und Welt*, Stuttgart, 1947., te *Gläubigen Existenz*, Heidelberg, 1952.

²¹ T. STEINBÜCHEL, *Christliche Lebenshaltungen in der Krisis der Zeit und des Menschen*, Frankfurt, 1949.

Oni su kršćansku poruku i rješavanje moralnih dilema u svojim djelima pokušavali tumačiti kroz egzistencijalizam.

S pitanjima morala situacije i njegovim pozitivnim vidovima suočio se u nekim svojim tekstovima i J. Fuchs.²² U navedenom članku iz 1954. god. pokazuje kako situacija znači poseban Božji poziv. Situaciju treba shvatiti i osobno i kroz posredovanje sustava odnosa koje ona ima s ukupnom stvarnošću. Situacija je po sebi, iznutra, istovremeno sastavljena od univerzalnih i individualnih vidova. Moralni izbor ne može se prihvatiti (samo) kao jednostavna primjena određenoga zakona. Promatranje individualnoga aspekta je, naime, pitanje unutarnje biti koja se u vrednovanju moralnosti nipošto ne može uzeti kao sporedna okolnost.

No, zbog važnosti Rahnerova shvaćanja uloge “situacije”, vratimo se još jednom tom pitanju.

Rahner: formalna egzistencijalna etika

Karl Rahner je pored etike situacije raspravljao i o općim temama teološke etike, kao što su pitanja savjesti, slobode, grijeha, namjere i sl. Njegovi istupi izazivali su veliko zanimanje osobito za dijalektički odnos između različitih vrsta moralnih normi i jedinstvene zapovijedi ljubavi na koju se te norme svode. Ipak, značajniji doprinos teološkoj etici vezanoj za probleme oko “situacije” sadržan je u nazivu *formalna egzistencijalna etika (Formale Existenzialethik)*.²³

U svojim tekstovima Rahner tumači važnost konkretne individualnosti za etičku odluku na temelju ontološkoga razmišljanja koje se odnosi na ljudsko biće: individualnost ljudskoga duha ne definira se negativnim izričajima, ne sastoji se u ograničenju univerzalne biti čovjeka, kako je to pretpostavljao negativni pojam “materia prima” (skolastika). Individualnost se stoga mora izraziti apstraktnim “formalnim” pojmovima. Rahner, dakle, misli na individualno neponovljivu odluku koju je teško iskazati nekom formom. Prema tome, ova formalno-egzistencijalna postavka očituje se na dva načina. Prvo, ovakvim usmjerenjem suda savjesti ne podržava se načelo granične moralne slobode niti prosuđivanje po osobnom

²² J. FUCHS, “Morale theologique et morale de situation”, u: *Nouvelle Revue Theologique*, 76 (1954), 1073; “Ethique objective et ethique de situation”, u: *Nouvelle Revue Theologique*, 78 (1956), 798-818; *Situation und Entscheidung. Grundfragen christlicher Situationsethik*, Frankfurt, 1952.

²³ Usp. K. RAHNER, “Il problema di un’etica esistenziale formale (1955.)”, u: *Saggi di antropologia soprannaturale*, Ed. Paoline, Roma, 1965., str. 467-495.

nahodjenju pri moralnom izboru (kao u slučaju norme zasnovane na univerzalnim i apstraktnim), te drugo, ovakvo usmjerenje Rahner zasniva na telogiji “pojednica”.

O pitanju odnosa između situacije i etičkoga zakona, Häring tvrdi da Rahner u svome pristupu “uočava opravdane želje etike situacije, ali s potrebnom jasnoćom zabacuje etiku situacije koja je neprijateljski raspoložena prema općoj etici biti”. Potom navodi Rahnerov tekst iz časopisa *Stimmen der Zeit*: “Budući da postoji pojedinac, postoji i pojedinačna etika i funkcija savjesti koja joj odgovara. I kako ono što je pojedinačno u čovjeku ne dokida općenito nego ostaje unutar općeljudskoga, tako i pojedinačna etika postoji samo unutar opće normativne etike (koja je također stvarna, što se prečesto ispušta iz vida).”²⁴ Rahner se tako u svojoj formalnoj egzistencijalnoj etici očitovao i o pozitivnim aspektima “situacije”.

Prihvatljivost situacije u etičkim opredjeljenjima

Rasprave oko stvarne “situacije” u kojoj se donosi konkretna moralna odluka nisu bez temelja ušle u teološku refleksiju. I Fuchs i Rahner svemu tome pristupili su i s pozitivne strane, a kasnije će im se pridružiti i Van Kol. Ne treba smetnuti s uma da je još klasični (“stari”) moral poznavao i priznavao važnost situacije pri procjeni moralnosti nekoga djela, samo se pritom koristio pojam *okolnost*. I T. Akvinski izričito navodi sedam takvih okolnosti (*circumstantiae*) koje utječu na moralnu kvalifikaciju čina.²⁵

Pored toga, još dvije napomene ukazuju na važnost situacije pri moralnom izboru. *Prva* je u činjenici da u sastavni dio situacije ulazi i sama povijest spasenja, osobito Isusova pojava kao najveći biblijski događaj, dakako, ako se ta situacija doživljava u vjeri. *Druga*, situacija se ne smije shvatiti kao alternativa moralnom izboru, nego kao neodvojivi dio moralnoga zakona. Dobro je pritom imati na umu i saborski zahtjev koji, govoreći o zamršenim situacijama u razvoju suvremenoga svijeta (*Gaudium et Spes*, 4-10), odbacuje individualističku etiku i slijepu samovolju, te da se treba “prilagoditi objektivnim normama moralnosti”.²⁶

---

²⁴ B. HÄRING, *Kristov zakon*, I, KS, Zagreb, 1973., str. 290; *Stimmen der Zeit*, 141 (1949/50), 336.

²⁵ *Summa theologica*, I-II, q. 7, art. 3 (quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando).

²⁶ *Gaudium et Spes*, br. 16, usp. br. 30.

Imajući na umu spomenute napomene, te da bi se izbjegla moralna nesigurnost i etički relativizam, Van Kol iznosi svoje viđenje o tome pod kojim bi uvjetima etika situacije ipak bila prihvatljiva.²⁷

1. Čovjek ne može odbaciti apsolutne i univerzalne norme i pritom ne upasti u subjektivizam i relativizam kao opredjeljenja protivna katoličkom etičkom poimanju. Univerzalni zakoni vrijede, naime, kao nepromjenljivi; oni nužno obuhvaćaju sve posebne slučajeve u kojima ti zakoni postaju konkretni, kao što su pozitivne odredbe i osobito negativne zabrane koje nužno proizlaze iz objektivnoga poretka. Zato ne postoji slučaj u kojemu bi neka konkretna situacija bila neovisna od nepromjenljivih moralnih zakona, makar se nekada tražile i žrtve.

2. I uz to, postoje slučajevi u kojima se ne vidi rješenje u neposrednoj primjeni općega nepromjenljivog zakona. Tada se sukladno kazuističkoj metodi mogu postaviti neka pravila koja uglavnom vrijede u sličnim okolnostima (analogija), iako ne uvijek i u svima. Kako ni takva pravila ne mogu uvijek sve riješiti, u mnogo slučajeva svatko će osobno morati nalaziti rješenje tražeći pomoć i u svjetlu Duha. Tada je na mjestu i neka etika situacije.

3. Prije donošenja odluke po osobnoj savjesti u takvim situacijama, potrebno je: pažljivo istražiti narav čina koji je pred izborom, ispitati kojih se objektivnih kriterija valja držati, te napokon istražiti na koji način uzeti u obzir sve konkretne okolnosti osobe, vremena i mjesta. Tek tada će dobro formirana savjest moći i morati razborito i odvažno riješiti slučaj prema toj konkretnoj situaciji. Samo tako shvaćena, *etika situacije* ostaje u okvirima (kršćanske) moralne odgovornosti.

Ove Van Kolove naznake rješenja ukazuju na realnost i praktičnost, jer pritom obuhvaćaju univerzalno i pojedinačno, vode računa o općim objektivnim normama i o konkretnim osobnim okolnostima. I jedno i drugo bilo je poznato i "staroj" teologiji iako je izražavano drugim formama, kako je već rečeno.

I još ponešto...

Zamislimo pretpostavku: Kada bi svi ljudi prihvatili relativizam kao životno opredjeljenje, život bi bio gotovo nemoguć. Nestalo bi sigurnosti, međusobnoga povjerenja, istine i vrednota, nastao bi pravi kaos, bila bi to diktatura s početka ovoga teksta. Doduše, to je hipotetičko i teorijsko

²⁷ A. VAN KOL, *Theologia moralis*, I, Herder, 1968., br. 94. (navedena obimna literatura).

nagadanje. No, je li to baš sasvim tako? Zar se svakome od nas ne dogodi da umanjujemo važnost nekih okolnosti (situacija) u kojima se nademo, tj. da relativiziramo: svoju bolest, odnos prema drugom, relativiziramo opasnosti koje prijete od brze vožnje, od precjenjivanja vlastite snage, od umišljenosti, nekontroliranoga pića i sl.? Od teorijskoga očijukanja sa svim time, pa do praktičnoga prihvaćanja relativnosti nije velik korak.

U stvari, mi živimo okruženi relativizmom dobroga i lijepoga u kulturi, politici, u ekonomskom području, osobito u medijima, samo tome ne pridajemo uvijek osobitu važnost. Relativizam se zapravo već uvukao u društveni i osobni život pojedinaca. Poslovična izreka *video meliora proboque deteriora sequor* sve više postaje mentalitet po kojem je lakše prihvatiti moralno lošiji ali "korisniji" izbor od onoga što je bolje, časnije i ljepše, iako redovito teže.

Narav relativizma, osim u moralnom djelovanju, očituje se osobito na području kulture i politike. Suvremena osjetljivost današnjega čovjeka na vlastitu kulturu jest opravdana, jer je čovjek i nastao u određenoj kulturi i njezin je dio. Ipak, osobna kulturalna osjetljivost ne može dovoditi u pitanje nepromjenljivost objektivnih normi ili (naravnih) zakona u smislu kulturnih tendencija koje zakonu suprotstavljaju idol ljudske slobode, čime se dolazi "do 'kreativne' interpretacije moralne savjesti".²⁸ Konačno, opasnost kulturalnoga relativizma očituje se osobito u primamljivoj "teoretskoj razradi i obrani etičkoga pluralizma, koji opravdava dekadenciju i napuštanje razlogâ i načelâ naravnoga moralnog zakona", i to na taj način "kao da bi sva shvaćanja života bila jednako vrijedna".²⁹

Što se tiče političkoga relativizma, on je od kulturnoga mnogo opasniji zbog moći koja je u pitanju kao i posljedica koje zadiru u društveni život. U tom smislu ovdje će biti dovoljno samo podsjetiti na političku koncepciju totalitarizma, iako ni danas nije manje opasno nijekanje ljudskih prava, dostojanstva osobe i potiskivanje religioznoga pitanja. Uza sve to u politici uvijek postoji "opasnost od saveza između demokracije i etičkoga relativizma, koji građanskom suživotu oduzima svako sigurno moralno uporište i još ga temeljitije lišava prepoznavanja istine".³⁰

Dakako, relativizam u sebi uključuje mnogo šire aspekte sagledavanja od onih ovdje iznesenih koji, unatoč tome, pružaju sažeti uvid u dosege njegovih posljedica.

---

²⁸ IVAN PAVAO II., *Veritatis splendor*, br. 54, usp. br. 53.

²⁹ KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Doktrinalna nota* (2002.), IKA, Zagreb, 2003., br. 2.

³⁰ IVAN PAVAO II., *Veritatis splendor*, br. 101.

Ukratko, relativizam niječe apsolutnu istinu i istinu o Apsolutnom. A pitanje: “Što je istina” (Iv 18,38) i dalje ostaje temeljno pitanje za čovjeka. Nijekanje apsolutne istine možda je ipak najbolji dokaz o istinitosti njezina postojanja. Nasuprot diktaturi relativizma!

A DICTATORSHIP OF THE RELATIVISM

Summary

One of characteristics of the modern world is relativism which claims to be the predominant life's orientation. Although this philosophical and practical trend basically involves the rejection of universal and absolute norms and follows subjective wishes in conduct options, it is ramified in numerous directions and this is why it has no homogeneous meaning.

Nevertheless, two characteristic concepts of relativism are noticeable, especially in philosophical and ethical orientations. The first one consists in theoretical denial of absolute cognitions and values while the second one states that human persons can choose, without limitations in their practice of liberty and without any moral responsibility, what in concrete cases suits them. This is the foundation of so called *situation ethics* in which as criterion of moral conduct is considered “the situation” inside of which a moral choice is being enacted. Individual theologians did attribute certain value to such situation, but it should not be looked as the alternative to responsible moral decisions nor a proper appreciation of moral situation should involve any denial of universal ethical norms (K. Rahner, J. Fuchs, A. Van Kol and others). Relativism is manifest in numerous other domains (culture, politics etc), but it is not acceptable since it deprives human beings of the truth as safe stronghold of any possible normal living.

(Translated by Mato Zovkić)